

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Bemoedigd en ongerust

Impressie van de 'Landelijke Dag' in Spakenburg

De Landelijke Dag van bemoediging en verontrusting is voorbij. Op maandagmorgen lees ik het verslag in het ND. Mooi, met accent op het middagdeel dat ik gemist had. Tijd om de balans op te maken. Hoe sterk is de verontrusting? Waarin werden de aanwezigen bemoedigd?

E.A. de Boer ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - E.A. de Boer	
Bemoedigd en ongerust	17
<i>Meditatief</i> - R.R. Roth	
Randkerkelijk in beeld 2	20
<i>Wandelen met God</i> - B. Luiten	
Niet altijd vergeven	21
<i>Achtergronden</i> - E.A. de Boer	
De praktische: over denkers en doeners	23
<i>Van binnen naar buiten</i> - G. Riemer	
Stop Talking - Get Walking	26
<i>Boekbespreking</i> - H. Veldman	
Drentse emigranten naar Amerika in de 19 ^{de} eeuw	30
<i>Uit de kerken, Lied van de week</i>	

Voor mijzelf was een nodige les: dat ik geen broeder of zuster in het hokje 'een verontruste' duw, maar dat we naar elkaar luisteren. De liefde van Christus laat in de kerk geen ruimte voor onverschilligheid.

Rustig begin

Ik moest wel gaan, want ik had aangekondigd te zullen komen. Dus toog ik op zaterdag 23 september naar Spakenburg. Vroeg, want de organisatoren hadden drukte voorspeld. Zou ik bij Polynorm parkeren en de pendelbus nemen? Knipperende pijlen bij de dorpsgrens wezen de weg naar het parkeerterrein. Toch maar niet, want ik zou niet de hele dag blijven. Gelukkig, op slechts twee minuten lopen van de Noorderkerk vond ik ruime parkeergelegenheid. En was dus vroeg in de kerk. Toen om 10.30 uur de dag geopend werd was de benedenverdieping bijna gevuld. Ik had wat later kunnen komen, maar het halve uur Psalmen zingen is te mooi om te missen. Ds. Gijs Zomer zit links van me. Aangemoedigd door, ja zeker, de oproep in De Reforma-

tie. Rechts tref ik een oudleraar uit Rotterdam die nog organist in de Noorderkerk geweest is. Verder zie ik niet veel bekenden, wel een aantal collega's uit den lande. Het is een gemengd gezelschap. Er zijn (meldt de krant later) leden van de Hersteld Gereformeerden die de vinger aan de pols houden. En mensen die er eenvoudig zijn om het verwijt te weerleggen dat de verontruste broeders, zusters en websites genegeerd worden.

Vanaf mijn zitplaats valt m'n oog op twee affiches in de hal. Een oproep voor Youth Alpha en één voor de Landelijke Dag, zusterlijk naast elkaar. Dat is de realiteit van het leven in de Gereformeerde Kerken. Het zijn ouderen en jongeren die samen de Noorderkerk vullen. Op deze zaterdag én op de komende zondag.

Verscheidenheid

Dagvoorzitter Marcel Flipse opende op waardige wijze. Namens de organisatie sprak hij eerst dankbaarheid uit voor wat de Here heeft gegeven. Hij typeerde de aanwezigen als 'betrokken leden, in het midden van de kerken staand'. De sprekers zouden een persoonlijk

een bemoedigend begin

standpunt innemen, zonder dat er uitvoerig vooroverleg was geweest. Flipse las, conform de titel van de dag 'Blijf in de leer van Christus!', 2 Johannes voor.

Kortom, een toonzetting waar ik blij mee ben. Een bemoedigend begin.

Ter inleiding wijst de voorzitter erop dat er geen gelegenheid voor een forum of discussie in het programma staat. In de middagpauze kan men in de wandelgangen met de sprekers in gesprek gaan. Ook de aanwezige pers wordt uitgenodigd om die pauze te benutten. Hoeveel tijd blijft er over voor gesprek? Deze dagopzet is conform de bedoeling van de organisatie. Maar of eenrichtingsverkeer de beste methode is? Doet het recht aan de verscheidenheid onder de hoorders? Moeten organisatoren zich in de kerk niet dienstbaar en bescheiden opstellen?

Genesis 1-5

Als eerste spreker kwam ds. J.R. Visser aan het woord. Titel van z'n lezing: 'De klarenstoot van Gods Woord - de duidelijkheid van de Schrift geproblematiseerd'. Zijn stelling is: als de Bijbel beschrijving van feiten geeft, moeten we die ook als historisch erkennen. Daar ben ik het van harte mee eens. De spreker geeft als hoofdlijn aan dat de erkenning van Genesis 1-5 als historisch betrouwbaar niet aangetast mag worden. Anders wordt de geloofsleer op allerlei punten vertekend.

Hij kiest drie voorbeelden om zijn stelling te illustreren. Het eerste betreft de werkelijkheid van Adam en Eva als voorouders van de mensheid. De discussie over Intelligent Design, zoals in het ND gevoerd, geeft ruimte aan ontkenning daarvan. De aanname van evolutie zet het geloof dat God het ouderpaar geschapen heeft op losse schroeven. Ik stem met Visser in, maar denk wel: dit punt komt in het boek *En God beschikte een worm* inderdaad voor, maar wordt voor zover ik

weet in de Gereformeerde Kerken niet gepropageerd. Is het op deze dag dus een sterk voorbeeld?

Rachab

Visser's tweede voorbeeld is de vraag of Rachab's woorden in Jozua 2:9-11 letterlijk zo door haar uitgesproken zijn. Hij citeert ondergetekende. Waarom? Omdat ik in een interview in het blad *Kompas* van de Zuid-Afrikaanse zusterkerken na de synode te Zuidhorn opsomde welke zaken in de kerken in discussie zijn. En daarbij dit punt noemde (zonder mij daarmee te vereenzelvigen). Drs. A.L.Th. de Bruijne heeft in *Woord op schrift* Jozua 2 genoemd om het verschil tussen geschiedenis en geschiedschrijving te illustreren (p. 182-5).

In dat verband valt het woord 'vertelconventies'. In de Oudtestamentische wetenschap wordt aandacht besteed aan manieren om een verhaal te vertellen. Registreert de bijbelschrijver wat hij optekent óf kan hij ook iets toevoegen? Bijvoorbeeld door formuleringen te kiezen 'die echo's zijn van bekende zinswendingen uit de kring van Israël zelf'? De Bruijne wijst dan op Exodus 15, het lied van Mozes bij de Schelfzee. Kan overeenkomst in formuleringen tussen twee schriftgedeelten aantonen dat het taalkleed van het eerste (Ex. 15) de beschrijving van het tweede kleurt (Joz. 2)? Ds. Visser legt uit welke verschillen er zijn tussen Exodus 15 en Jozua 2. Er is intussen veel meer gebeurd: de koningen van Kanaän zijn verslagen. Doorslaggevend is voor hem dat er staat: 'zij zei'. Dan moet ook volgen wát Rachab precies gezegd heeft. Daar moet je als lezer van de Schrift op kunnen vertrouwen.

David en Goliath

Het derde voorbeeld is dat van David en Goliath, beschreven in 1 Samuël 17. Wat moeten we ermee dat in 2 Samuël 21 staat: 'Tijdens een andere veldslag werd Goliath uit Gat gedood door Elchanan'? Drs. Koert van Bakkum heeft eens geschreven, in navolging van V.P. Long, dat grote daden in het oude Oosten vaker op naam van de (latere) koning geschreven werden. Is dat met David en de overwinning op Goliath ook gebeurd?

Ds. Visser wijst op het belang van de betrouwbaarheid van de getuige (Lev. 5). In de Bijbel kunnen we een eigen type geschiedschrijving verwachten. Exegetisch laat hij zien dat we in 2 Samuël in een latere fase van de geschiedenis zijn: Davids koningschap en het optreden van zijn helden. Waarom zouden er, juist in de ene stad Gat, niet twee mannen (in verschillende generaties) met dezelfde naam zijn geweest? In Spakenburg spreekt dat argument me aan: lees voor Goliath eens Koelewijn... Terecht zegt ds. Visser: het is eigenlijk te gek voor woorden om de werkelijkheid van 1 Samuël 17 te betwijfelen.

Bemoedigend begin

Als ik deze drie voorbeelden hoor, denk ik: zijn dat nu signalen van schriftkritiek? Het eerste is in de kerken nooit genoemd. De tweede tast het fundament van de geloofsleer niet aan. En de derde is een stokoud voorbeeld van zogenaamde 'tegenstrijdigheden in de Bijbel'. Is dat grond voor een landelijke dag van veront-

rusting? Ik had eigenlijk verwacht dat ds. Visser de discussie over de scheppingsdagen van Genesis 1 zou oppakken. Die kwam echter niet ter sprake.

Toch prijs ik de spreker om zijn referaat. De voorbeelden werden rustig besproken. Hij gaf exegetische argumenten om te lezen wat geschreven staat. Zijn referaat zou zo in het blad *De Reformatie* opgenomen kunnen zijn. Maar publicatie is in brochurevorm al aangekondigd. Of Visser recht deed aan alle argumenten van De Bruijne en of hij de vraagstelling inzake geschiedschrijving in de Schrift voldoende honoreert, doet daaraan niets af. Of hoe je uitlegt dat Saul in 1 Samuël 16 David niet lijkt te kennen, terwijl David al aan het hof was. Ik versta zijn intentie: om bij de 'kleinere' voorbeelden niet te capituleren, wanneer daar een tendens tot schrijfkritiek zichtbaar wordt. Om juist die rustig te bespreken en binnen het raam van de openbaringshistorie uit te leggen.

In de inleiding tot zijn referaat haalde ds. Visser passages aan uit een cursus die aan de TU in Kampen wordt aangeboden over hermeneutiek (de uitlegkunde van de Bijbel). Projectie met de beamer zette de lezing kracht bij. Toch was niet helemaal duidelijk wat hij met het citeren en projecteren wilde zeggen. Was het verontrusting over formuleringen? Dan is de vraag of je iets aangetoond hebt wanneer je een stuk vaktaal slechts op bezorgde toon voorleest. Maar ik was blij met zijn publieke aankondiging zelf aan die cursus deel te gaan nemen. Dat is correct in de kerk: als predikanten met elkaar en Kampen in gesprek blijven.

Verontrustend vervolg

Kortom, de eerste lezing heb ik als bemoedigend begin van de landelijke dag ervaren. Dat sloeg om in hevige verontrusting bij de tweede. Ds. R. van der Wolf zou spreken over 'Het juk van Christus'. De voorzitter moest echter medelen dat de Urker predikant wegens ziekte en op expliciet advies van de dokter verhinderd was te komen. Erg voor hem, sneu voor de organisatie. Aangekondigd werd dat zijn referaat door een ander voorgelezen zou worden. Ik heb er alle begrip voor dat zoiets kan gebeuren.

Maar wat bleek? Niet 'het' referaat van Van der Wolf werd voorgelezen (dat voor die dag voorbereid zou zijn), maar 'een' referaat. Dat ik na een paar zinnen al herkende als sinds enige tijd te lezen op www.vijfhoek.nl, 'Kerk in de crisis'. Toen ik de tekst voor de zomer voor het eerst las dacht ik al: daar moet ik op ingaan. Maar het is zo breedvoerig in thematiek dat het lastig is een invalshoek te vinden. Van der Wolf gebruikt grote woorden en velt scherpe oordelen. Ik kon toen geen goede greep op het geheel krijgen.

Nu dan maar? Mijn behoefte om op het (nog eens voorgelezen) referaat te reageren is sterk. Omdat de inhoud mij opnieuw schokt. Omdat ik erin, onder anderen, aangesproken wordt. Expliciet en, meen ik, tussen de regels door op een andere plaats. Ik voel mij gedrongen te reageren om niet van stilzwijgen beticht te worden. Omdat Van der Wolf totaal negeert welke vragen zich in kerk, theologie en leefwereld voordoen.

Zwijgen bij ziekte

Toch doe ik dat niet. Als ik inhoudelijk reageer moet ik scherp worden. Maar nu ds. Van der Wolf ziek blijkt te zijn, doe ik er het zwijgen toe. Een mens moet rust krijgen om te kunnen herstellen. Maar ik verwijt het de organisatoren dat zij dit referaat lieten voorlezen. Het getuigt van weinig respect voor de hoorders die niet voor een opgewarmde hap kwamen. Uit beleefdheid ben ik blijven zitten tot het tijdstip van de middagpauze. De organisatie had er ook voor kunnen kiezen dat referaat te laten vervallen en ruimte voor discussie te geven. Zo mondig is de gemeente toch wel?

Erger is de indruk dat het referaat uit juni een tijdloos profetisch woord is dat niet gemist en niet genoeg herhaald kan worden. Of dat er niemand is die in plaats van deze voorganger kan spreken. Of beter: aan wie het toevertrouwd wordt op de landelijke dag te spreken. Nogmaals, als ds. Van der Wolf herstellen mag, zal ik met hem in gesprek gaan. Mijn wens is dat ook de organisatoren van de landelijke dag hem in de luwte laten.

Tekort aan sprekers?

Het is wel te begrijpen dat men mij - na de Voetnoten van die week - niet als invaller heeft uitgenodigd. Maar is er een tekort aan sprekers? Ik spreek wel de wens uit dat auteurs zich niet in stilzwijgen hullen. Als er reacties op je schrijven komen, moet je bereid zijn je standpunten toe te lichten, te verdedigen of te corrigeren. Ik hoor te vaak dat van degenen die een steen in de kerkelijke vijver gooien verder niets wordt vernomen.

zo mondig is de gemeente toch wel?

Het kan ook zijn dat auteurs zo onheus behandeld worden dat zij geen moed meer hebben om zich publiek te uiten. Verontrusting en hoffelijkheid gaan niet altijd hand in hand, om het eens zacht te zeggen. Maar nu haalt een ander de kastanjes uit het vuur. Zoals ds. Visser die er heus niet op zit te wachten zich als 'voorman van verontrusten' te profileren. Ik respecteer hem erom dat hij zelfstandig zegt wat hij meent te moeten zeggen. En schaam me erover dat ook ik hem te makkelijk voor boegbeeld van de landelijke dag aanzag.

Tenslotte, elke predikant en docent heeft meer te doen dan lezingen houden. Het valt niet mee een spreker te vinden voor een gemeentevergadering of studieavond. Ik vind het mooi als er regionaal thematische avonden belegd worden. Er zijn heel wat voorbeelden van zulke geslaagde avonden. En, zeg nu zelf, er is genoeg om over door te spreken en denken. Om gereformeerde kerken te zijn en te blijven.

Dr. E.A. de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zeist en eindredacteur van dit blad.

Randkerkelijk in beeld 2

Bemint eer ge bezint

Hij ging naar de gewonde man toe...

Lucas 10:34

R.R. Roth ■

Waarom doen mensen eigenlijk een EHBO-cursus? Het is helder, je kunt iemand in nood dan enigszins helpen.

Iemand die zo'n cursus doet, kan iets goeds met zijn impuls om te helpen.

Want dat voel je wanneer je iemand verwond ziet liggen: kon ik maar helpen!

Wanneer het gaat over broers en zussen aan de rand van de gemeente, voelen nogal wat mensen zich onthand.

Alsof ze de tools missen, de vaardigheden missen, om zorg aan terugtrekkende gemeenteleden te besteden. Dan voel je verlegenheid bij zo'n verschijnsel als randkerkelijken.

Kan ik wel, durf ik wel?

Je hebt geen 'EHBO-cursus' gedaan en dan kun je voor je gevoel niets doen.

Je merkt, ik geef op deze manier een randkerkelijke, een zoeker of een niet-meer-zoeker een naam.

Hij is een 'verwonde'.

Iemand die zich aan de rand van de kerk ophoudt, zal dat niet altijd over zichzelf zeggen.

Daarom ketst zoveel liefde voor deze broers en zussen vaak af op hun hart.

Ze zien niet in hoe hulpbehoevend ze zijn.

Met geestelijke ogen noem ik ze toch zo: verwond, halfdood aan de rand van de weg.

Maar je merkt nog iets in het beeld van de EHBO-cursus.

Wij willen toegerust worden om zorg op maat te kunnen geven.

Ook voor zorg aan randkerkelijken.

Ik denk dat dat inderdaad belangrijk is: leren om met deze groep verwonde mensen om te gaan, vraagt om toerusting.

Maar ik zit er soms ook met teleurstelling naar te kijken:

er zijn soms wel heel weinig mensen die aandacht geven aan randkerkelijken.

Als ik somber ben, dan wordt mijn vraag ook somber: Zouden broers en zussen in Christus zich misschien verschuilen achter het vermeende gebrek aan 'gereedschap', om met randkerkelijken om te gaan?

Kijk, de Samaritaan geeft eerste hulp, hij giet olie en wijn over de wonden en verzorgt de verwonde man. Of hij dáárvoor een cursus EHBO heeft gevolgd, weet ik niet.

Alleen al het feit dat er ook een priester en Leviet langskomen, die ook te hulp hadden moeten schieten, geeft

me te denken.

Het gaat hier om je hart: ben je bereid om toe te schieten als er iemand halfdood langs de weg ligt?

Ik heb de indruk dat het aantal halfdode mensen aan de rand van de kerk aanzienlijk is.

Maar dat er tegelijk nogal wat mensen zijn die voorbij lopen, terwijl ze hadden kunnen helpen.

Kijk, een geestelijke toerustingscursus EHBO lijkt me prima.

Maar onze groeiende behoefte aan zorg op maat, onze behoefte aan professionalisering, ook in de geestelijke zorg, heeft soms als resultaat dat wij teveel bezinnen en te weinig beminnen.

We blijven in ons hoofd steken, maar ons hart spreekt niet spontaan.

We maken het probleem tussen onze oren zo groot en zo moeilijk.

En natuurlijk kom je zelf daarbij niet in aanmerking om te hulp te schieten.

Want zo geschoold ben je nu ook weer niet.

Dat lijkt me nogal overdreven.

Want het meest basale van contact blijft achterwege.

Een kop koffie drinken.

Belangstellend zijn.

Niet oordelen, maar luisteren.

100 keer bellen als je juist zulke mensen niet te pakken krijgt.

Je kunt echt wel 200 keer bellen.

Het is geen punt, het is een keuze.

Zoals je bij iemand die er ook halfdood en gewond uit ziet, net zolang belt tot je een arts of een ziekenhuis of wie dan ook die helpen kan, aan de lijn hebt.

Kijk, en als je eigen zorg tekort schiet, dan is de Samaritaan opnieuw een voorbeeld.

Hij draagt de zorg over aan de eigenaar van een logement.

Zo doet iedereen wat hij kan.

Waarom vind jij dat eigenlijk zo lastig, om je met randkerkelijken te verbinden?

Het heeft mij erg geholpen, om te zien wat ze zijn: verwond.

Ik wil dan helpen, waar ik maar even kan.

Ik heb een hekel aan die Leviet en aan die priester.

Maar dat heb jij ook, daar maak ik me geen zorgen over.

Ds. Robert Roth is predikant van de Gereformeerde Kerk te Breda

Niet altijd vergeven

wandelen met God

Vergeven kan heel diep gaan.

Je geeft eigenlijk iets van jezelf.

Maar hoe kan dat, als de ander dat niet wil ontvangen?

B. Luiten ■

Met veel overtuiging werd op de Nederlands-gereformeerde vrouwencontactdag verteld, dat een kind van God vergeeft, ook als er bij de ander geen berouw is. Zo hebben we kunnen lezen in het *Nederlands Dagblad* van maandag 2 oktober jl. 'Als wij anderen niet vergeven is de deur tussen ons en de Vader dicht', zo werd opgetekend uit de mond van Marlou van Essen, de spreekster op die dag. Waarbij zij vertelde dat ze in haar leven veel bevrijding van God heeft ervaren, en die daarom ook kan uitdelen. Aan dat heel persoonlijke in haar spreken wil ik niet komen, ik gun Marlou haar bevrijding van harte. Maar beseft ze wel hoe zij mensen met haar eenzijdige boodschap in grote problemen kan brengen?

We lezen vervolgens dat ze zei: 'Berouw is heel mooi, maar ook als er geen toenadering komt, kun je met de kracht van de Here Jezus elkaar op den duur weer in de ogen zien. Je moet een wilsbesluit nemen. De Here Jezus helpt je in dit proces. Je gevoel tegenover de ander verandert stukje bij beetje.' Dit onderschrijf ik graag, maar dit is m.i. niet hetzelfde als vergeving schenken. Door de kracht en de liefde van Jezus kan ik mijn grootste vijand anders bekijken, maar dat is geheel iets anders dan hem kwijtschelding van schuld toezeggen. Heldere onderscheiding is hier van groot belang, om van elkaar niet het onmogelijke te vragen.

Barmhartiger dan God?

Het punt waar het mij om gaat is: moeten wij barmhartiger zijn dan God? En dat met een beroep op Jezus?

Nergens in de hele bijbel kan ik een situatie vinden, waarin God vergeeft als er geen berouw is. Ninevé wordt gespaard als de bewoners voor God op de knieën gaan. Om die reden moest Jona daarheen. Zijn boodschap daar was *absoluut noodzakelijk*, zo blijkt uit heel dat bijbelboek. Anders was Ninevé ondersteboven gekeerd.

Vrijwel alle profeten die God zond, hebben inzicht moeten geven in wat zonde is, om op te roepen tot berouw en bekering. Bij het uitblijven van berouw namen de straffen toe, uitein-

delijk ging bijna het hele volk het beloofde land uit. Hoezo, vergeving zonder berouw?

Jezus heeft vol liefde de harten van de mensen gezocht. Om die reden heeft Hij hen zeer duidelijk verteld dat er buiten Hem geen enkele toekomst zou zijn. Voor niemand. Alle zondaren met berouw en tranen werden door Hem aanvaard, zelfs de moordenaar die naast Hem hing aan het kruis. Maar als mensen niet zouden komen tot inzicht en berouw, zouden ze blijven onder de toorn van God (Joh. 3:36). Is dit niet helder als glas?

Johannes schrijft: 'Belijden we onze zonden, dan zal Hij die trouw en rechtvaardig is, ons onze zonden vergeven en ons reinigen van alle kwaad. Als we zeggen dat we nooit gezondigd hebben, maken we Hem tot een leugenaar en is zijn woord niet in ons' (1Joh. 1:9,10).

Het klinkt wel mooi om te zeggen dat een kind van God altijd vergeeft, maar waarop is dat gegrond als je ziet dat God dat zelf niet doet?

Beeld van God

Belangrijk lijkt me, dat we Gods beeld betrouwbaar laten zien. Wij zouden schuldige mensen een ernstige misvatting kunnen bezorgen, als we de indruk zouden wekken dat er vergeving bestaat zonder berouw. Want wij kunnen dan wel zo praten en zo doen misschien, en dat voor onszelf bevrijdend vinden, maar straks komt iemand voor de troon van God en dan blijkt het er toch anders aan toe te gaan. Zijn we dan betrouwbare getuigen geweest? Hebben we dan zuiver over God gesproken? Bedenk wel dat het hierin gaat over leven of dood.

Het gebod dat Jezus ons voorhoudt luidt: 'indien je broeder zondigt, spreek hem dan ernstig toe; en als hij berouw heeft, vergeef hem. En als hij zevenmaal op een dag tegen je zondigt en zevenmaal naar je terugkeert en zegt: 'ik heb berouw', dan moet je hem vergeven' (Luk. 17:3,4). Een indringend woord: word nooit moe om iemand te vergeven, al is het zevenmaal per dag. Maar al die keren zal hij wel berouw tonen, zegt Jezus. Laten we dan niet wijzer zijn dan Hij, daar niet bovenuit grijpen, hoe goed bedoeld ook. Want zo is de weg

tot God, en niet anders. We mogen bidden om vergeving van zonden, zo vaak we willen. Nooit zullen we daarin worden afgewezen, als we het echt menen. Maar zonder dat oprechte gebed zal er geen vergeving zijn. Niet in de hemel en niet op de aarde. Voor niemand.

Met die boodschap zond Jezus zijn apostelen heen. Ze mochten mensen gaan bevrijden, in de naam van Jezus. Maar ze moesten ook kunnen zeggen, dat mensen gebonden bleven in hun schuld (Mt. 18:15-18). Dat is tot op vandaag de basis onder alle vermaan, ook onderling. Jezus is onze weg tot God, maar help elkaar dan die weg te gaan. Dan zul je ook elkaar terugvinden, zelfs in geschonden verhoudingen. Maar als zondige mensen de verzoening afwijzen, blijft er geen weg over. Dan is er ook geen plaats voor hen in de gemeente (1Kor. 5:13).

Echt berouw

We hebben als kerken bovendien afgesproken, dat berouw moet blijken. Het moet echt zijn, anders kunnen we het niet aanvaarden (kerkorde art. 75).

Want van de stelling van Marlou is al heel veel misbruik gemaakt, door allerlei daders van ernstige delicten. 'Ben jij kind van God? Dan moet je mij vergeven! Anders ben je geen kind van God, dan ga je verloren.' Heel wat incestslachtoffers hebben dat hun vader horen zeggen, om daardoor vervolgens in de grootste geloofsnood te komen. Ook om die reden is het heel belangrijk, om in deze zaak volstrekt duidelijk te zijn. Als er geen vergeving wordt gevraagd, kun je die ook niet schenken. En als het wel wordt gevraagd, maar het berouw oppervlakkig is, mag je eerst vragen om een blijk van echtheid. Esau huilde ook, maar het was van spijt (voor zichzelf), niet van berouw voor God en mensen (Hebr. 12:16,17). Menige dader komt uit zichzelf niet verder dan spijt, zonder te beseffen welke schade hij heeft aangericht in het leven van de ander. Daarom zou je hem bijv. mogen vragen eerst in therapie te gaan, om te leren beseffen en voelen wat hij heeft gedaan. Echt berouw, daar gaat het om: verdriet voor God en mensen, klein worden daaronder, je hand uitstrekken naar genade. Zo gaan alle deuren open, in hemel en op aarde. Maar voor wie niet echt van genade wil weten, is er geen enkele toekomst. Die illusie moet we dan ook niet wekken.

Bevrijding

We horen Marlou zeggen, dat het altijd schenken van vergeving zo bevrijdend werkt, vooral ook voor jezelf.

Volgens mij is dat een vergissing. In de eerste plaats dus vanwege het eenzijdige van die vergeving, die zo niet kan. En vervolgens ook omdat Jezus zijn leerlingen vrijheid schenkt, diep in het hart, al is het temidden van allerlei schuldige en berouwloze daders. Om waarlijk

vrij te zijn heb je die eenzijdig uitgesproken vergeving niet nodig.

Punt waar het om draait is, dat God het voor zijn mensen opneemt. Hij is onze getuige, altijd en overal. Slachtoffers mogen zich op Hem beroepen, wanneer de daders (geheel of grotendeels) ontkennen. Niet altijd wordt op aarde recht gedaan. Soms blijft het ja tegenover nee. Als gedupeerde kun je daar heel boos over worden en wellicht gaan broeden op wraak. Dat kan inderdaad heel nauwkeurig zijn, je eigen gevangenis worden, vol machteloosheid. Dan zegt God: 'geef je zaak (en je wraak) maar aan Mij, en ga leven'. Hij neemt het onrecht van ons af, Hij zal het kwaad vergelden, de bijbel staat daar vol van. Hij ziet het onrecht dat zwakke en weerloze mensen is aangedaan. Hij rekent het toe, als aan Hem aangedaan. Als Hij zo onze zaak tot de zijne maakt, haalt Hij die van ons af (Psalm 12, 23, 54, 146, enz.).

Op die manier zijn christenen vrij, altijd en overal, al sluiten vijanden hen op in hun haat. Zo kunnen christenen hun vijanden met andere ogen bekijken, namelijk als mensen die redding en vergeving nodig hebben. Ze kunnen voor hun vijanden bidden, ze kunnen een glas water voor hen inschenken, ze kunnen hun wonden verbinden. Dat allemaal uit de liefde van Jezus, zonder evenwel die liefde eenzijdig te laten worden.

Vergevingsgezind

Hoe zit dat dan met ons gebed, 'gelijk ook wij vergeven die ons schuldig zijn'?

Hierin spreken wij voor God *onze bereidheid* uit, om vergeving te schenken, zo vaak die ons oprecht wordt gevraagd. In de taal van de catechismus: '...zoals wijzelf ook als een bewijs van uw genade in ons opmerken, dat wij *het vaste voornemen* hebben onze naaste van harte te vergeven' (HC zondag 51).

Zo dragen wij Gods beeld. Ieder mens mag Hem leren kennen als de God van alle genade, die royaal wordt uitgedeeld. Daartoe is God altijd bereid. Het offer van Jezus Christus is groot genoeg, toereikend voor de schuld van alle mensen. Waarmee niet is gezegd dat alle mensen erin delen, alleen zij die Hem aanbidden in zijn genade.

Het is dus geen trots die ons drijft, en mensen hoeven voor ons niet in het stof. We zijn bereid, we staan klaar om te vergeven. In de naam van Jezus. Samen met Hem. Op zijn woord, in zijn weg.

Ds. B. Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum

De praktische: over denkers en doeners

In gesprek met Kampen (2)

Door een debat over pastoraat - door de ouderling of onderling - ging ik grondig lezen in het boek *Meewerken met God*. Daarin legt prof. C.J. de Ruijter een stevig fundament voor de aanpak van zijn vak; in tien jaar gegraven. Hij koos voor de naam 'praktische theologie' en nam afscheid van de oude naam 'ambtelijke vakken'.

Zo'n fundamenteel boek dat nieuwe wegen gaat, heeft tijd nodig. Totdat de auteur is begrepen en de uitgangspunten zijn geaccepteerd. De mensen die in de praktijk van kerkelijk werk staan, zijn gebaat bij doordenking. Daarom is het nodig dat de doeners met de denkers in gesprek gaan; en andersom. Wil het landen in de praktijk, in de kerken. Daarin wil de theologie ingebed zijn.

E.A. de Boer ■

Woord en werkelijkheid

In *Meewerken met God*. Ontwerp van een gereformeerde praktische theologie legt De Ruijter het theoretisch concept op tafel dat hij aan de TU ontwikkeld heeft. En waarmee ook Van de Kamp met hem samenwerkt. Ik denk dat er drie punten zijn waar zowel doeners als denkers in de kerken door verrast of verontrust worden.

Zo'n eerste punt is het *dubbele perspectief* dat De Ruijter aanbrengt. De kerk 'is aan de ene kant voluit het werk van God. Jezus Christus vergadert zijn gemeente door Woord en Geest. Aan de andere kant bestaat de kerk in het functioneren van mensen' (p. 26). Voor de praktische theologie betekent dit dat de Schrift én de werkelijkheid (empirie) aan het woord komen. Anders gezegd: we leiden niet naadloos uit de Schrift alleen af wat over de kerk en het werk te zeggen is. Eenvoudig gezegd: je bent niet klaar met de doordenking van het werk van de ouderling zodra je de schriftgegevens op een rij gezet hebt. Raar woord, eigenlijk, schriftgegevens. Alsof het legosteentjes zijn.

De vraag mag gesteld worden of het in dit model mogelijk is dat reflectie op de werkelijkheid (empirie) over het voorafgaande gezag van het Woord gaat heersen. Het is boven twijfel verheven dat De Ruijter dit niet wil. Maar heeft hij een zekering ingebouwd die methodisch

gemarkeerd is? Dat lijkt me het geval in het hoofdstuk over reflectieniveaus. Op vier niveaus wordt de praktijk van het kerkelijk leven doordacht. Het hoogste niveau is dat van het 'theologisch paradigma', waarin de praktische theologie aanhaakt aan het geheel van de theologie. Waar alle lijnen samenkomen, van verleden en heden. Ik kom daar later op terug.

Normen en woorden

Een tweede punt dat lezers in de kerken verrassen of verontrusten zal, is: De Ruijters kritiek op wat hij noemt het *normatief-deductieve model*. Dat is in mijn vorige bijdrage aangestipt en komt nog even mee in mijn bespreking van het derde punt: de *normativiteit*. Wat hij in hoofdstuk 6 over praktijk en norm schrijft, lijkt mij het meest kwetsbaar. Wij zijn gewend bij 'norm' te denken aan een bevel van HERE in een concreet woord, zijn wet of het Woord als geheel.

deze inleiding zet de lezer op het verkeerde been

De auteur neemt zijn uitgangspunt in het theologisch onderscheid tussen de absolute norm, uitgangspunt van afgeleide normen (*norma*

normans), en die afgeleide normen zelf (*norma normata*). Voorbeeld: leeruitspraken in de confessie mag je niet aan Gods Woord, de absolute norm van waarheid, gelijk stellen. Die zijn afgeleid van de hoogste norm, en hebben zo afgeleid gezag. Behalve de talrijke bijbelteksten in de tekst van de belijdenissen.

Eerst schrijft De Ruijter: 'Voor de bespreking in dit hoofdstuk is dat [genoemde onderscheid] een uitstekend uitgangspunt' (96). Maar vijf regels verder lees je: 'Er is nergens een 'absolute' norm beschikbaar.' Zelfs de tien geboden (hét voorbeeld van *norma normans*) moeten in een specifieke situatie geformuleerd en toegepast worden om tot gelding te komen. Ook als normen ontleend zijn aan of afgeleid uit Gods openbaring geldt: 'Er bestaan dus geen absolute normen.'

lees goed welke woorden De Ruijter kiest

Deze inleiding zet de lezer op het verkeerde been. Het was meer helder geworden als de auteur eerst verteld had dat er binnen de wetenschap onderscheiden soorten normen zijn. Want 'normativiteit is een complex begrip' (97). De normen voor een compositie van een goede preek of de goede verwoording van de preek liggen op ander vlak dan of de preek het Woord vertolkt. De wetenschap heeft ook normatieve uitgangspunten: wetmatigheden die typisch voor een vak zijn (de stelling van Pythagoras in de wiskunde).

Vervolgens had ik graag breder uitgelegd gezien waarom we niet over 'absolute' normen beschikken. Het bijvoeglijk naamwoord wordt eerst wel tussen hoge komma's gezet, maar verderop niet (103). Toch schrijft De Ruijter, nog verderop: 'Ik kies daarbij met overtuiging voor het gereformeerde uitgangspunt dat de Schrift de enige norm is voor praktijk én theorie' (107). Wat bedoelt hij: wel de enige, niet de absolute norm?

Woorden wegen

De Ruijter noteert dat normativiteit in de gereformeerde traditie meestal direct aan het gezag van de Schrift gerelateerd wordt. 'Alleen de Schrift is te karakteriseren als *norma normans*' (98). Is dat het standpunt van de auteur of van de traditie waarin hij staat? Ik verwacht van beiden. Maar de tekst wekt de indruk dat het vooral over die traditie gaat. De auteur is immers bezig de bespreking in te leiden van het 'normatief-deductieve model' (waar ik vorige week al over schreef). Dat wil zeggen: de normen voor het vak worden *uitsluitend* uit de Schrift afgeleid (deductie).

Bijvoorbeeld: ook al tekent de Schrift ons geen profielschets met taakomschrijving van de diaken, zij reikt ons wel de beginselen aan van het

diaconaat en de (mannelijke en, misschien, vrouwelijke?) diaken. We volgden een zo recht mogelijke lijn van de Schrift naar de (diac-nale) inzet vandaag.

Ik begrijp dat prof. De Ruijter zijn ontwerp van gereformeerde praktische theologie móet afgrenzen van het werk van zijn voorganger. Hij doet dat ook respectvol en gegrond. Maar hij had meer kunnen doen om misverstand te voorkomen bij predikanten en gemeenteleden die bij de klassieke ambtsleer groot geworden zijn. Er zijn weinig opvolgers, maar veel leerlingen van prof. Trimp. Bovendien, zo eindigde ik mijn vorige artikel, is de ambtsleer geworteld in de confessie. Dat is een *van de Schrift afgeleide* norm, maar wel een *norm*. Dat vraagt extra zorgvuldigheid van wie andere accenten zet en woorden kiest.

Maar lees goed welke woorden De Ruijter kiest. Hij wuift de normatieve benadering niet weg. "De kracht van de reflectie binnen dit model is vaak het theologisch kaliber van de reflectie. In dogmatisch-exegetisch (en ook in historisch) opzicht heeft deze benadering dan ook veel waardevolle resultaten opgeleverd" (100). En hij verwijst naar Trimps grote werk *Ministerium* dat al deze trekken vertegenwoordigt. Het verscheen in mijn studententijd en maakte grote indruk.

Woorden spellen

Toch heeft De Ruijter een drietal redenen om het werk van zijn voorganger (en anderen) op een dubbelspoor voort te zetten. Zijn eerste bezwaar is voor nu de belangrijkste: de exclusieve plaats van de norm. Met als massief opschrift: 'Geen absolute norm' (101). Hij betoogt dat de Schrift niet fungeert als 'een 'boventijdelijke' openbaring, die voorziet in voorgegeven normativiteit, die door de tijden niet onveranderd hanteerbaar is voor de kerk.' Maar, kan je antwoorden, heel de Schrift is toch door Gód ingegeven? Wel in de geschiedenis gekomen, maar toch van bóven de tijd? Wie *Meewerken met God* niet heel strikt neemt, zoals het geschreven is, wordt op zo'n punt uiterst ongerust. Maar bedacht moet worden: De Ruijter presenteert een basistheorie voor zijn vak. Hij moet de taal van de wetenschap spreken, wil de gereformeerde theologie in het academisch debat gehoord worden. Het gaat De Ruijter erom hoe de Schrift (als enige norm voor praktijk én theorie, 107) in de theologie *functioneert*. Zo begrijp ik hem als hij uitlegt hoe in alle tijden de Schrift in de werkelijkheid vertolkt is. Waarbij allerlei factoren dat verstaan van de Schrift hebben beïnvloed. Ook de toepassing van schriftwoorden in de praktijk van de kerk (ambten) is mede door factoren uit de samenleving beïnvloed.

Zo begrijp ik hem ook als hij over de werking van het Woord in de kerkgeschiedenis schrijft: 'De Schrift *fungeerde* daarbij niet als een *onmiddellijk* toegankelijke bron, die *rechtstreekse* aan-

wijzingen leverde voor het handelen van de kerk.' Was de schrijver maar meer kwistig met vet en cursief (zoals ik die in het citaat aanbracht)! Maar wie de compacte tekst spelt, zal hem volgen: de Geest heeft de kerk in het lezen van de Schrift geleid. Maar de kerk, zou ik er expliciet bij zeggen, werd er niet feilloos door.

Feilbare hoorders

Had de schrijver niet beter kunnen benadrukken dat onze uitleg en ons verstaan van de Schrift nooit onfeilbaar is? In plaats van het absolute karakter van de norm op de korrel te nemen. Ik meen dat hij bedoelt: geen absolute *theologische* norm. In vaktaal: 'Ook het paradigma van de gereformeerde theologie is dus niet op zichzelf normatief' (102). Gelukkig, vlak erop volgt een credo: 'Voor een gereformeerde praktische theologie is het normatieve uitgangspunt in de Schrift onopgeefbaar.' In de Schrift - door mij opgevat als: onderscheiden van ons verstaan van de Schrift.

Ik had in deze paragraaf dus graag een ander speerpunt gezien: de feilbaarheid van ons verstaan, in plaats van de kwaliteit van de norm. Maar verderop in het hoofdstuk spreekt De Ruijter zelfs van 'theologische normen, ontleend aan de Schrift' (110).¹ Ik vermoed dat hier ook de belijdenissen van de kerk ter sprake komen. Dit wijst de lezer terug naar hoofdstuk 5, waar de onderscheiden niveaus van reflectie uiteen zijn gezet. Het hoogste niveau is wat hij het paradigma noemt. Excuus voor het vreemde woord, maar het is iets als het widest kader waarin de theologie zich uitdrukt. Daar is inbreng van de overgeleverde leer, het resultaat van exegese en andere vakken. Toch had ik hier graag meer over *inhoud* van de theologische norm gehoord.

Gestelde vragen

Over *Meewerken met God* is in ons blad een discussie gevoerd tussen ds. J.R. Visser en de schrijver.² Ook in 'verontruste' media is door lezingen en artikelen fors tegen De Ruijter stelling genomen. Uit Vissers vragen blijkt hoe onze generatie gevormd is door een meer directe en (theoretisch) onbekommerde toepassing van schriftgegevens op de praktijk van het kerkelijk leven. De exegetische analyse en dogmatische invalshoek: daar zijn we in gepokt en gemazeld.

In zijn antwoord aan Visser verduidelijkt De Ruijter met een schema hoe de Schrift als norm boven theologie én menswetenschappen staat. In een driehoek staat Schrift (=norm) bovenaan, met links- en rechtsonder theologie en menswetenschappen. Helder. Op één punt na: van welk gewicht is deze hoge norm (als die niet absoluut is)? Tegenover Visser stelt hij: "Als ik zeg dat de Schrift de enige norm is voor theorie en praktijk, dan meen ik dat ook." Het punt is echter niet zozeer dat ds. Visser hem niet vertrouwt in wat hij schrijft, maar dat het karakter van de Schrift als norm (begripsmatig) niet helder neergezet wordt.

Ambt leren

Tenslotte, prof. De Ruijter heeft zijn antwoord aan ds. Visser vervolgd met een illustratie.³ Hij laat zien hoe (het ambt van) de predikant in de praktische theologie in beeld komt. Met het beeld van verschillende brillen: de diaconiologische, psychologische en organisatiedeskundige bril. Die gezichtspunten komen samen in de 'multifocus' bril van de praktische theologie (afgekort als PT).

Voor dit moment is belangrijker wat De Ruijter ter inleiding schrijft. "Waar blijft het ambt in de PT?" Zijn antwoord is: "Een PT-ontwerp [zoals hij in zijn boek gaf] en een ambtsleer zijn twee heel verschillende dingen." Een ambtsleer denkt na over de betekenis van de ambten in de gemeente van Christus. Zo'n ambtsleer "heeft ook in een gereformeerde PT een volwaardige plaats". Het gaat immers om de '*ambtelijk gestructureerde gemeente*.' De auteur gaat dan verder met zijn illustratie. Ik had juist graag meer over die ambtsleer gehoord! Uit z'n boek meen ik begrepen te hebben: aan de ambtsleer werken verschillende theologische vakken mee. Hoort dat bij wat hij het 'paradigma' noemde? Hoe dat ook zij, vanuit de handelingspraktijk van de kerk komt het ambtelijk leiding geven op het bord van de praktische theologie. En daarmee is voor mij de cirkel van mijn bijdragen rond.

Aanleiding

Wat was ook al weer de aanleiding om De Ruijters boek beter te gaan lezen? Dat Van de Kamp (en anderen) over 'onderling pastoraat' spreekt, terwijl ik bij pastoraat primair aan ambtelijke zielszorg denk. Ik eindigde mijn eerste artikel met de wens dat op het theorieboek een praktisch-theologische studie volgt over het leidinggevend handelen van ambt dragers in de 21^e eeuw. Zo'n studie (of over een van de andere handelingen van de kerk) zal tegelijk als toets kunnen dienen om (voortbouwend op de geleverde theorie) te laten zien hoe de Schrift als enige norm in de praktijk van de praktische theologie functioneert.

Dr. E.A. de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zeist en eindredacteur van dit blad.

noten

- 1 Het gaat mij nu juist te vér als hij schrijft: 'Uitgaande van de Schrift als norma normans zal praktisch-theologische theorievorming dus (slechts) de status van norma normata ontvangen (Kees de Ruijter, *Meewerken met God. Ontwerp van een gereformeerde praktische theologie* (Kampen: uitgeverij Kok, 2005), 108). De term 'norma normata', vaak gebruikt voor de confessies, lijkt me minder geschikt en begripsmatig onhelder om de theorievorming te kwalificeren.
- 2 J.R. Visser, 'Vragen aan Prof. De Ruijter over meewerken met God', in: *De Reformatie* 81 (2005-6), 172-5 (nr. 10) en C.J. de Ruijter, '(Samen?) op weg naar een gereformeerde PT', in: id., 176-9.
- 3 C.J. de Ruijter, 'Ambt en praktische theologie', in: *De Reformatie* 81 (2005-6), 215-8 (nr. 12).

Stop Talking - Get Walking

Het recht gaat voor God uit en baant voor Hem de weg (Psalm 85:14)

Aanstaande zondag 15 oktober 2006 wordt in veel verschillende kerken *all over the world* gebeden voor gerechtigheid op aarde. Ook in Nederland, ook in veel vrijgemaakte kerken. Althans, het kerkelijk instituut *De Verre Naasten* heeft samen met het *Diaconaal Steunpunt* per brief alle predikanten verzocht om in het kader van deze campagne de eredienst op 15 oktober te plaatsen in het teken van 'gerechtigheid en dienstbaarheid', of als dat niet lukt op een zondag ergens in het hele volgende jaar. Om te helpen wereldwijd de boodschap van Micha 6:8 te laten doorklinken en als kerk betrokken te raken bij de gezamenlijke strijd tegen armoede en onrecht. Op michacampagne.nl zien we dat een aantal vrijgemaakte instanties deel uitmaakt van een totaal aan 35 christelijke deelnemers. Christelijke kerken en groepen één in de strijd tegen armoede en onrecht. Het lijkt de Wereldraad van Kerken wel.

G. Riemer ■

Aardse gerechtigheid - een definitie

Al enige jaren is *De Verre Naasten* aan het nadenken over het thema gerechtigheid. In 2003 werd een conferentie belegd die de volgende werkdefinitie van gerechtigheid ontwikkelde:

1. Gerechtigheid is het beginsel om een samenleving van mensen rechtvaardig te ordenen, zó dat ieder mens ongeacht ras, overtuiging, leeftijd of sekse tot zijn recht kan komen en tevreden een heilzaam leven op aarde kan genieten.
2. Gerechtigheid is tegelijk ook het beginsel om structuren, organen of personen die een dergelijke ordening verhinderen dan wel verstoren kritisch aan te spreken, publiekelijk ten toon te stellen of rechtvaardig te laten straffen.
Dit gerechtigheidsconcept zet concreet aan tot programma's en activiteiten ten bate van:
 - lotsverbondenheid met mensen die lijden onder ongerechtigheid;
 - actie om op alle in het geding zijnde niveaus kritisch, creatief en krachtadig te werken aan de verandering van structurele factoren die onrecht genereren dan wel in stand houden.

Ook al klinkt deze definitie als een klok, het is de grote vraag of de kerk déze klok moet luiden. Is het een taak van de kerk om zich voor dit soort gerechtigheid in te zetten? Moet een kerkelijk instituut als *De Verre Naasten* zich niet vooral houden aan haar kerntaak: de verkondiging in heel de wereld van het Evangelie in woord en daad, dus niet de bevordering van *aardse gerechtigheid*, maar de bevordering van het geloof in *hemelse gerechtigheid in Christus*.

Theologisch labyrint

Gemakkelijke antwoorden op dit punt doen geen recht aan de recente kerkgeschiedenis en aan het labyrint aan theologisch nadenken over het streven naar aardse gerechtigheid als specifieke opdracht voor de kerk. Grote christelijke voormannen van allerlei signatuur hebben geworsteld met dit probleem. Dikke en dunne boeken bewijzen dat de antwoorden niet zo 'logisch' zijn als gesuggereerd werd door bijvoorbeeld het artikel van Bas Luiten over de *Micha Campagne* twee weken geleden in dit blad, of de bijbelstudie van Piet Houtman over *Arm en Rijk in de Bijbel* (in *De Reformatie*, jrg. 81, nrs. 36-38). Een korte (!) lijst van grote denkers ontnemt ons alle illusie van vanzelfsprekendheid op dit punt: Verkuyl, Hoekendijk,

Van Ruler, Berkhof, Nicholls, Kuzmic, Oscar Cullman, David Bosch, Beyerhaus, Dostojewski, Barth, Bonhoeffer, Jürgen Moltmann, Dingemans, Van de Beek, Rouvoet, Van Butseelaar, Goudzwaard, Kamminga, Jan Pronk, Bas de Gaay Fortman, Julio de Santa Ana, Gustavo Gutiérrez, J. Kamphuis, Wielenga, Velema, Trimp. De oudere lezers van dit blad weten nog wel waar het over ging in de tweede helft van de vorige eeuw, zeker wanneer ze de slogans horen waarmee revolutie- en bevrijdingstheologen hun boodschap in de rode verf zetten: Goed nieuws voor de Armen, Onderweg naar Overvloed, Bevrijding, Verantwoorde Revolutie, Solidariteit en Antithese, Verkondiging van het Koninkrijk, Solidariteit, Doorbreek de Muren! Uw Koninkrijk Kome! De Kerk Binnenste Buiten! The Spirit of Life! Hoffnung! Economic Justice for All! Behold, I make all things new!

Stop talking - get walking

Geen gemakkelijke antwoorden, maar wie wel doorvoed loopt over de gebarsten aarde naar een door stokken omhooggehouden gescheurd tentdoek waar een moeder met een kind in leven proberen te blijven, wie kijkt in hun ogen, of in de ogen van aids-lijdens, kindsoldaten, kindhoertjes - die wéét, zéker als christenmens: *Stop Talking, Get Walking!*

Ook al weet je en belijd je met Bram van de Beek *Hier beneden is het niet* (terecht verzet hij zich tegen onbijbels optimisme en de humanistische utopie om van de wereld iets moois te maken en neemt hij stelling in een *theologie van het oordeel*); ook al begrijp je de redenering van Jan Lock om als directeur van de ontwikkelingsorganisatie Woord en Daad zich niet aan te sluiten bij de Micha Campagne ("Natuurlijk is het goed om mensen bewust te maken van onrecht en hen te motiveren daartegen te strijden. Maar het omarmen van de millennium-doelstellingen van de UN, zoals de Micha Campagne doet, is naïef. Ook is in de geschiedenis gebleken dat politiek en ontwikkelingswerk beter niet kunnen samengaan"); ook al sta je achter de strijd die goede gereformeerde voorangangers gevoerd hebben tegen de horizontalisering van het heil en de verpolitieksering van het evangelie (waardoor met behulp van kromme koninkrijkstheorieën het meest wezenlijke van het evangelie, Gods gerechtigheid in Christus, uit het zicht dreigde te raken of soms gewoon ter zijde werd geschoven); ook al zijn er allerlei goede redenen te bedenken om als kerk vooral te investeren in de verkondiging en om met het oog daarop de bevordering van aardse gerechtigheid maar aan anderen over te laten (om deze zaak in elk geval niet tot een kerkelijke taak te verklaren) - *Stop Talking, Get Walking!*

Omtrekkende bewegingen

We lopen het gevaar van omtrekkende bewegingen, voortslepende interne discussies en

dodelijke patstelling. Of van het niet begrijpen of ontkennen van de ernst van de problemen aan de andere kant van de kloof. Onwil aan onze kant van de wereld (de goede kant) om de eigen fundamenten te veranderen. De onbekéérlijkheid van rijken (ook van rijke christenen) en machtigen (ook van machtige christenen) met hun 'economie van het nooit genoeg'. Zouden er in onze kerken geen kanselboodschappen moeten worden geformuleerd en voorgelezen om tegen deze onbekeerlijkheid te waarschuwen en zo het tij te doen keren?

dat gaat ook over ons

Julio de Santa Ana (een theoloog uit de kring van de Wereldraad) stelde dat het grote probleem in de wereld niet de armen zijn, maar de rijken. "De rijken en de machtigen hebben de huidige situatie in het leven geroepen en houden deze in stand". Dat gaat ook over ons. "Het is belangrijk om de theologische en ethische vooronderstellingen duidelijk te maken die ten grondslag liggen aan het stilzwijgend sociaal-politieke conformisme van de grote meerderheid der christenen", aldus Julio de Santa Ana.¹⁾

De schuilkelder uit!

Barmhartigheid heeft ons altijd na aan het hart gelegen, no problem. Ook al werd er veel gesteggeld over de vraag of het betrachten van barmhartigheid nu wel een taak van de *kerk* was, christenen wisten als discipelen van Christus wat hun te doen stond: de handen gingen uit de mouwen! Met het bevorderen van gerechtigheid en de strijd tegen onrecht werd vaak een ándere positie ingenomen, die in veel gevallen leidde tot afstand houden, alleen maar bidden, passief blijven, aan anderen overlaten. Op cruciale momenten echter wisten ook theologen wat hun te doen stond. De strijd tegen onrecht (politiek, sociaal, economisch) kan de kerk politiek in het nauw brengen - en meer dan dat. Er is grote moed en groot geloof voor nodig. Uit ons eigen verleden kennen we Klaas Schilder, die moest onderduiken, maar bleef aanmoedigen tot verzet. Binnen de kerk waar-schuwde hij voor oppervlakkigheid, tegen de 'loyale samenwerking met de bezetter', doen, 'alsof 't zo erg niet is'. Nee, zo roept Schilder vooral zijn medechristenen op, 'De schuilkelder uit, en de uniform aan!' En dan volgen de woorden: "Gevaarlijk? Och ja, - maar als 't nu eens van God geboden is? En als 't soms zóó is, dat 't een kwestie van *recht* is?"²⁾ Ook denken we aan een Karl Barth, die vanwege het opstellen van de 'Barmer Thesen' (1934, waarin de kerken zich uitspraken tégen het nationaal-socialisme) de wijk moest nemen uit Duitsland, naar Zwitserland. Of aan een Bonhoeffer, die vanwege zijn verzet tegen onrecht in de gevangenis belandde en de dood vond. Barmhartigheid vindt altijd open deuren en passeert

moeiteloos grenzen (denk aan het Rode Kruis). Maar wee de kerk die *gerechtigheid* roept op de straten van de onrechtvaardige stad!

Koninklijke weg

Toch ligt gerechtigheid direct naast barmhartigheid. Alleen daarom al moeten beide taken de kerk van Christus na aan het hart liggen. Jan van Butselaar beschreef deze twee-eenheid als volgt: "Gerechtigheid is de koninklijke weg waarop God met de mensen omgaat en de mensen met elkaar. Ze doen dat in de stijl van de barmhartigheid, die solidariteit en trouw garandeert. De enige plek waar het lied van barmhartigheid zonder valse klanken kan worden gezongen, is op de weg van de gerechtigheid."³⁾

Je kunt je als kerk niet afmaken van de taak om met woord en daad onrecht te bestrijden met de opmerking dat de Bijbel daar vooral over spreekt in de heel andere situatie van de theocratische staatsinrichting van Israël. We hebben wel te maken met dezelfde God die juist deze taak de Israëlieten zó in het hart wilde schrijven (zie de artikelen van Piet Houtman), en dezelfde God die in Micha 6:8 *de mens* (adam!) aanspreekt om recht te betrachten, trouw te zijn (de Statenvertaling gebruikt hier het woord *weldadig*) en vroom te wandelen met God. Kennelijk is dit een *pakketje* voor de mens Gods (zie het artikel van Bas Luiten twee weken geleden) waarin gerechtigheid, barmhartigheid en vroomheid gebundeld worden. Mijn vader kalligrafeerde eens het volgende kreupelrijm dat, zo gaat het verhaal, een eenvoudige binnenschipper boven de deur van zijn kajuit schreef: "*Geen schooner woord, van groter kracht, dan Micha 6, daarvan vers 8*". Wanneer nu déze God ónze God is, en wanneer nu Jezus gedurende zijn leven altijd oog had voor verdrukte, arme en onder onrecht gebukte mensen - zou dan de kerk werkeloos blijven bij het zien van onrecht en lijden in de wereld?

Wereldwijd wegnen

Gerechtigheid is in elk geval een belangrijk motief binnen de wereldwijde Nieuwtestamentische kerk. In Christus mag iedere plaatselijke kerk zich verbonden weten met alle andere kerken die Hem toebehoren. We belijden immers één katholieke kerk. Binnen dit wereldwijde verband van kerken is in ieders hart het gebód geschreven tot gerechtigheid, tot rechtvaardige structuren tot gerechtigheid in de stijl van 2 Cor. 8:14⁴⁾. Het betreft kerken van alle soorten welvaart en armoede, levend onder verschillende politieke systemen en met verschillende economische mogelijkheden. Het betrachten van gerechtigheid *binnen* deze katholieke kerk, binnen de structuren van het aardse Koninkrijk van God is geen vraag. Het is een vanzelfsprekendheid. Deze gerechtigheid schept een rechtvaardige omgang met elkaar waardoor de sterken opkomen voor de

zwakken. Daarin ervaren de kerken van Noord en Zuid, Oost en West een wederkerige en vooral ook *operationele solidariteit* die in Christus zijn inspiratie vindt en op Hem gericht blijft.

Tegelijk weerspiegelt de kerk de door God zo beminde gerechtigheid naar buiten toe. Het volk van God is niet van de wereld, maar leeft wel midden in de aardse samenleving - daar kan zij zich niet aan onttrekken, dat moet ze niet eens willen. Zij is juist in deze wereld gezonden om het licht van Christus te doen schijnen en om het zout van die wereld te zijn, liefhebbend, dienend, profeterend, verkondigend. En als het nodig is *dwaarsliggend*.

Zij kan geroepen worden om tegenover de machten van de wereld duidelijk positie te kiezen. De antithese weerhoudt ons niet van solidariteit. Zoals W.H. Velema het zei: "Men moet antithese en solidariteit in hun evangelisch-kerygmatisch verband bijeenhouden. De kerk, die het Evangelie predikt met deze beide noties, zal een kerk zijn die de wereld werkelijk dient."⁵⁾ Wat is naastenliefde eigenlijk waard als je geen partij durft te kiezen tégen onrecht?

Christus volgen

De kerk heeft géén rebellerende of revolutionaire Christusfiguur nodig om in sommige benarde situaties toch in Zijn naam opstand te rechtvaardigen en bevrijding te bevechten, geïnspireerd door een schriftuurlijk rechtsgevoel. De kerk heeft ook geen humanistische Christusfiguur nodig die alleen maar 'van beneden' is, om als gemeenschap van nieuwe mensen actief present te zijn in de aardse samenleving - juist kerkmensen weten hoe het leven op aarde ondanks de zonde gevierd mag worden en hoe welvaart gezocht en ervaren mag worden als zegen van God, de Schepper van alle dingen.

De kerk heeft ook geen onschriftuurlijk vooruitgangsgeloof nodig of valse utopieën of een ongebreideld optimisme (de kerk weet wel beter), om tóch zich vol in te zetten voor een betere wereld waar meer solidariteit is met elkaar, meer gerechtigheid, meer barmhartigheid. Nergens in de Bijbel staat dat we de mens der wetteloosheid maar moeten laten geworden. In het volle besef van een bijbels georiënteerd realisme moet de kerk, ook in de meest hopeloze situaties, *profeteren en ageren* blijven in de stad van de mens.

De kerk volgt de Christus der Schriften in zijn weg naar het einde toe; de Heer van de kerk, het Lam dat de boekrol opent. De geschiedenis ontrolt zich horizontaal op een zondige aarde, maar vooral ook diachronaal naar een nieuwe aarde toe. In die geschiedenis zijn nieuwe mensen nodig, rentmeesters, onderkoningen, die hun nek uit durven steken en de strijd tegen onrecht niet overlaten aan humanisten of socialisten. Ook al is en blijft hun oriëntatiepunt 'boven', in Christus: Hij is het 'kosmisch concentratiepunt'.⁶⁾

Het kruis laat een verticale én een horizontale lijn zien. Volgend die lijnen is het niet verkeerd wanneer ook *De Verre Naasten* de kerken aanspoort om niet alleen te bidden voor gerechtigheid, maar ook om metterdaad tot die gerechtigheid op te roepen. Hoe vaak spreken ook christe-

de antithese weerhoudt ons niet van solidariteit

nen niet over hun gevoel van onmacht omdat de kloof tussen arm en rijk immers veroorzaakt wordt door de grote machten en krachten van deze wereld, de zondige en onrechtvaardige structuren. In het spoor van de Micah Challenge is het mogelijk de aanhoudende roepstem om die structuren te veranderen, sterker te maken en als kerk mee te doen om vrede en recht in deze wereld te bevorderen.

Nee, wij koesteren geen valse illusies. De realiteit is dat wij op weg zijn naar een nieuwe aarde waarop gerechtigheid woont - dan pas volmaakt. Dat uitzicht motiveert ons om de wereld met lef en liefde tegemoet treden, dienend, profeterend, oproepend tot bekering. Gesterkt door de woorden van onze Heiland: "Gelukkig wie vanwege de gerechtigheid vervolgd worden, want voor hen is het koninkrijk van de hemel".

Er is een weg om te gaan en een lied om te zingen.

Ds. G. Riemer is gereformeerd predikant, is werkzaam voor Litendo en IRTT en woont in Mastenbroek

- 1 Julio de Santa Ana, *Kloof zonder brug*, Kampen 1982.
- 2 K. Schilder, *Bezete Bezit*, Goes 1945, pg. 20.
- 3 Jan van Butselaar & Bob Goudzwaard, *Gerechtigheid en barmhertigheid*, Kampen 1989, hoofdstuk: Een weg om te gaan, een lied om te zingen, pg. 43-51.
- 4 Zie G. Riemer, Adeldom verplicht, *De Reformatie* 81, nr 19.
- 5 W. H. Velema, *Solidariteit en antithese* - een theologische peiling, Kampen 1978. "De antithese die het Evangelie stelt heft de solidariteit niet op, maar dringt er juist toe. De solidariteit waartoe het evangelie noopt, doorbreekt de antithese niet. Beide hebben ze hun plaats in en vanuit het Evangelie", pg. 55.
- 6 J. Kamphuis, *Uit verlies winst*, Kampen 1985, God schrijft de oude wereld niet af. Hij verbreekt daarvan de structuren niet. Maar er is wel wat veranderd: "Wij zijn niet meer georiënteerd op de eerste Adam, maar in de door God geschapen en onderhouden wereld, zoals Hij die eens goed geschapen heeft, hebben we een oriëntatie ontvangen op 'de laatste Adam', 1 Kor. 15:45. Hij is het kosmisch concentratiepunt, zoals Hij nu boven in de troon van de Vader is...". Dát is voor heel de wereld de nieuwe werkelijkheid, die in Christus gekomen is. "Maar het is een werkelijkheid die alleen tot heil strekt en die bij ons vernieuwing bewerkt in de weg van het geloof en de bekering tot Hem." (pg. 54). "Wij zijn in Christus weer beeld dragers van God (...) de zoon, de mens, gesteld tot centrum van de wereld, want in hém is heel de wereld ópen naar God toe. In het horizontale heerschappijgebied van de mens is vanwege de aard van die heerschappij (beeld van Gód) de verticale gerichtheid op God. De mens is niet autonoom en de aarde is niet in zichzelf gesloten. En de gerichtheid naar boven is tegelijk een gerichtheid naar vóren toe, een eschatologische gerichtheid: de mens, het kind, de onderkoning op aarde - in deze modus van zijn presentie wil God zijn koninkrijk doen komen" (pg. 35).

HOOFDREDACTEUR:

Prof. Dr. B. Kamphuis

EINDREDACTEUR:

Dr. E.A. de Boer

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Drs. A.L. Th. de Bruijne, Drs. I.D. Haarsma, Prof. Dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten, Prof. dr. S. Griffioen, J. Westert.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, J.M. de Jong, Ds. G. Riemer, Dr. J. Smelik, Drs. H. Veldman

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

Drs. B. Bos (secretaris), Ph. Haveman (penningmeester), A. Verhoeff (voorzitter)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3013636.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,50 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december
- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december)
Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden. Tel. (0341) 565477.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Prijs: € 0,45 per mm.
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

Drentse emigranten naar Amerika in de 19de eeuw

Het thema 'religieus gemotiveerde emigratie' blijft van tijd tot tijd de gemoe-deren - ook van historici - bezig houden. Een al veel onderzocht terrein is dat van de 'landverhuizing' van de afgescheidenen naar de Verenigde Staten van Noord-Amerika. Die begon in 1846 en liep door tot laat in de 19de eeuw, toen de Afscheiding zich al verenigd had met de Doleantie. En in de 20ste eeuw leefde de gedachte van emigratie, zeker na de Tweede Wereldoorlog, weer sterk op - al waren de redenen veelal niet meer godsdienstig van aard.

H. Veldman ■

Trouwens, gingen de afgescheidenen uit Nederland weg vanwege de vervolgingen? Of speelden andere motieven een hoofdrol? In het hier te bespreken boek *Wij, eenvoudige Drentse lui* geeft onderzoeker Ger de Leeuw er een antwoord op. Tenminste vanuit Drenthe.

Drenthen emigreren

Nu zou men kunnen denken dat de inwoners van de mooie provincie Drenthe dat emigreren niet in zich hadden. Dat zij gewoon thuis bleven in 'de Olde Landschap'. Maar nee, ook op hen, de 'eenvoudige Drentse lui', kreeg de emigratiekoorts soms 'zomaar' greep. En de anders zo honkvaste Drentse Gereformeerden vormden daarop geen uitzondering. Dat bleek wel zonneklaar in de jaren 1846 tot 1872, toen uit het nog zo dun bevolkte Drenthe (met nog geen 80.000 inwoners in het midden van de 19de eeuw) in totaal 1321 inwoners als landverhuizers naar Amerika trokken, onder hen honderden gereformeerden. Een aderlating voor de achterblijvers, een sprong in het duister voor hen die hun weinige spulletjes naar de overkant van de Atlantische Oceaan brachten. Wat bezielde zulke mensen toch om zich in de haven van Rotterdam in te schepen op een zeilboot als de 'Southerner'? Wat waren toch hun diepste zieleroerselen om een zo gewaagde onderneming op te zetten? Op deze vragen heeft onderzoeker en publicist Ger de Leeuw (* 1940), zelf wonend in Oostershessen en nauw verwant aan de Gereformeerden die Drenthe ooit verlieten, getracht een helder antwoord te geven. Ik mag zeggen dat het boek dat hij daarover dit voorjaar uitgaaf daarvan een uitstekend overzicht biedt.

De achtergronden

Laat ik beginnen met aan te geven dat het verhaal van De Leeuw gaat over alle Drenthen die naar Amerika vertrokken (in de periode 1846-1872). Maar van deze emigranten behoorde een aanzienlijk deel tot de Afgescheidenen: van de 370 gezinshoofden of alleenstaanden die emigreerden waren er 202 lid van een Christelijk Afgescheiden Gereformeerde Kerk, d.w.z. bijna 55%. En dat is natuurlijk opvallend. Dat vraagt om een verklaring.

De schrijver zet alles in een ruim historisch overzicht naast elkaar. In zijn eerste hoofdstuk ('Het voorspel') gaat hij na hoe de kerkelijke situatie was in de eerste jaren van de 19de eeuw. Hoe koning Willem I als 'verlicht despoot' een grondige verandering doorvoerde die de Gereformeerde Kerk niet alleen van haar naam, maar ook van haar grondslagen beroofde. Toen de afgescheidenen vanaf 1834 opriepen tot wederkeer naar het geloof en de eredienst der vaders, werd dat ook in de Drentse samenleving met hoongelach begroet. De 'fijnen' waren dweppers, die niet goed bij hun zinnen waren, of 'stalvee' (zoals de Hervormde dominee van Kantens dat meende te mogen stellen) dat stomweg luisterde naar jonge dominees die een verkeerde geest hadden.

Uit het niet-geaccepteerd zijn van de Afgescheidenen kan dus een eerste motief voortvloeien voor emigratie. Toch geldt dat niet zó sterk dat we daarmee de eerste emigratiegolf (1845-1848) kunnen verklaren. Immers, koning Willem II had, anders dan zijn vader, de Afgescheidenen met rust gelaten, hen de nodige vrijheid gelaten. Al was de onderwijsvrijheid nog steeds niet bereikt.

Toch valt het op dat het juist in 1845 tot een

Kerk te Drenthe in Michigan

climax kwam met de propaganda voor emigratie. Daar deden de afgescheiden dominees H.P. Scholte en A.C. van Raalte flink aan mee, zelf emigreerden ze in 1846 met een schare volgelingen. Ook ds. A. Brummelkamp voelde er veel voor, getuige de met Van Raalte geschreven brochure *Landverhuizing, of waarom bevoorderen wij de volksverhuizingen wel naar N. Amerika en niet naar Java?*, maar hij

bleef toch in Nederland. Van Raalte richtte zich vooral op de Drenthen en wist velen van hen te winnen voor zijn plannen.

Aardappelziekte en werkloosheid

De emigratie in 1845 had ook een heel belangrijke reden in de sfeer van het economische: de toen uitgebroken aardappelziekte deed de kosten voor levensonderhoud enorm stijgen en vormde voor velen in Nederland een reden tot zorg om het behoud van de werkgelegenheid. Nu kon men natuurlijk kiezen voor een oplossing in een bestaande Nederlandse kolonie, bijvoorbeeld in Oost-Indië of Zuid-Afrika. Het eerste trok weinig gewone mensen aan: Indië lag in de hete tropen en bovendien, hoe veilig was het daar? Zuid-Afrika was een alternatief waar later wel menigeen voor ging voelen, al was de politieke toekomst van de Boerenrepublieken daar niet erg zeker. Nee, dán Noord-Amerika, dat was een land dat - zoals iemand schreef die er al was neergestreken - 'door God gezegend wordt'. Een bijzonder ruim en uiterst vruchtbaar land dat een vergelijking met het Beloofde Land goed kon doorstaan. Een nieuwe, vrije toekomst opbouwen in een eigen kolonie, wie zou daar niet áán willen? Nu moest men natuurlijk naast het godsdienstige en het economische als motieven nóg wel over een kenmerkende eigenschap beschikken: voldoende pioniersgeest om een dergelijke, veelszins definitieve stap te zetten. Wel, onder de Drenthen, hoe 'eenvoudig' ze zichzelf ook zagen, was die geest er. Ook bij de Afgescheidenen die soms in hun dorp of buurtschap een voorbeeldfunctie vormden. Hoewel het hier opvalt dat er ook Drentse gemeenten waren zonder ook maar één emigrant!

Wat was doorslaggevend?

En wat was nu het doorslaggevende motief voor Drenthen om te emigreren? De vrijheid van godsdienst? Nee, de burgemeesters die de redenen van vertrek registreerden, telden maar 6,5 % die om de godsdienst naar Amerika wilden; voor ruim 18% waren godsdienst én bestaan de zwaarst wegende redenen, terwijl maar liefst 64 % het economische ('brood') als werkelijke reden opgaf. We kunnen het via dit boek allemaal nagaan uit alle 34 Drentse gemeenten. De schrijver heeft de emigratiegegevens uit alle gemeentelijke en provinciale archieven nageplozen en doet er royaal verslag van. Alle namen van de emigranten zijn vermeld, met de bijzonderheden! En

daarop aansluitend laat hij de lezer zien hoe de Drenthen zich in de USA 'settelden', de meesten als een grote groep 'gewoon' in hun eigen nederzetting *Drenthe (in Michigan)*, gelegen aan de Black River die uitmondt in het Michiganmeer. Waar overigens ook de nederzetting Groningen te vinden was, en Vriesland, en Holland, en Zeeland, en Graafschap, enzovoorts. In welke regio in de kerken de Nederlands taal nog tot ver in de tweede helft van 20ste eeuw de voertaal was!

Dat de emigratie soms ook een aderlating was, wordt duidelijk als we erop letten dat de afgescheiden gemeente te Sleen na het vertrek van de meeste leden moest worden opgeheven; ook de kerk van Emmen kreeg een fors ledenverlies te verwerken, maar de achtergebleven Sleeners besloten om 's zondags voortaan in Emmen naar de kerk te gaan.

Slotopmerkingen

Enkele opmerkingen wil ik nog kwijt. De schrijver heeft in veel gevallen de kerkhistorie van de afgescheidenen in Drenthe weergegeven op basis van bestaande, soms oudere literatuur. Soms laat hij na te beschrijven hoe de kerkelijke beweging van de Afscheiding zich in een dorp heeft voorgedaan. Dat is geen verwijt aan zijn adres, maar meer een vaststellen van een probleem: immers, over de Afscheiding in Drenthe bestaat nog steeds niet een algemeen overzicht. Verder nodigt het materiaal uit tot een vergelijking met andere provincies; daarover laat de auteur ons echter in het ongewisse.

Soms zijn er in het boek wat foutjes geslopen: op bladzijde 5 staat een foto van Helenius de Cock, maar de auteur schrijft dat het diens vader Hendrik de Cock is. Douwe van der Werp - de bekende ex-schoolmeester van Houwerzijl die lange tijd de rechterhand van Hendrik de Cock is geweest, is niet in Uithuizen, maar in Groningen geboren. Het meest storend is de meer dan eens herhaalde mededeling over de bijzonder figuur van de afgescheiden ds. L.G.C. Ledeboer, die in een Drents dorp, genaamd Benthuisen zou wonen, dat zelfs nader aangeduid is met de vermelding 'in de gemeente Ruinerwold'. Hoe goed De Leeuw Drenthe ook mag kennen, dit klopt niet. Hij zal wel op de klank zijn afgegaan en aan Berghuizen in de gemeente Ruinerwold gedacht hebben; maar Benthuisen ligt gewoon in Zuid-Holland.

Verder vind ik de schrijfstijl van De Leeuw hier en daar nogal vlak. Een meer gevarieerde woordkeus veraangenaamt de lectuur van dit overigens zeer interessante boek. Tevens had ik de literatuurlijst liever als echt slothoofdstuk gezien. Ook had de typografie van de noten bij elk hoofdstuk anders gekund (m.i. gemoeten). Een goed ding is dat de Nederlandse samenvatting ook in het Engels is vertaald.

Tenslotte wil ik dit boek van harte aanbevelen omdat het een bijzondere geschiedenis behandelt van 'de kerk van alle tijden en plaatsen' in 'a changing society'.

N.a.v.: Ger de Leeuw, *Wij, eenvoudige Drentse lui*. Landverhuizers uit Drenthe die in de jaren 1846-1872 in Amerika een nieuw bestaan opbouwden. Reeks Historiën van Drenthe van de uitgeverijen Drenthe te Beilen en Profiel te Bedum, 2006, 269 bladzijden, ruim geïllustreerd. Prijs: € 24,95.

ISBN-10: 80-75115-39-3. Ook: 13-978-90-75115-39-0.

Drs. H. Veldman is kerkhistoricus en woont te Zuidhorn

MOOIE RAMEN

vertrouwd verzekerd

speciale verzekeringen voor kerken, zorginstellingen en monumenten

Je hebt met specialisten te maken.
Dat merk je in alles.

Postbus 500 5240 AM Rosmalen www.donatus.nl tel. 073 - 5221700

Heeft u problemen bij het opvoeden van uw kind of is de relatie tussen u en uw kind verstoord? Neem dan contact op met SGJ Toegang.

OPVOEDEN
is mensenwerk

Christelijke Jeugdzorg

Professionele hulp voor christenen

033 - 475 33 00
www.sgj.nl

lied van de week

Voor zondag 15 oktober a.s. is er geen liedbespreking i.v.m. de herfstvakantie.

uit de kerken

Zuidbroek - scriba: dhr. W. Westendorp, Overburen 3, 9636 HA Zuidbroek, tel. 0598-451051, e-mail: scriba@zuidbroek.gkv.nl

Classis Leeuwarden - beroepbaar gesteld: dr. H.A. Spielman, Pantsjewier 43, 9073 HM Marum (Frl.), tel. 0518-411933.

Houten - beroep aangenomen: voor het werk als rector - docent aan de predikantsopleiding van de Eglise Réformée Confessante du Congo te Lubumbashi, Congo: A.W. Beute te Sneek-Koudum.

Winschoten - beroep aangenomen: H. Bos te Bruchterveld, die bedankte voor Hengelo (Ov., deeltijd)

Amersfoort-Hoogland - bedankt voor beroep: M.H. Oosterhuis te Ede-Noord